

Melos och logos

Festskrift till Folke Bohlin

REDAKTÖRER

Mattias Lundberg
Sven-Åke Selander

GREGER ANDERSSON | BODIL ASKETORP | PETER BALSLEV-CLAUSEN

MATHIAS BOSTRÖM | STEN DAHLSTEDT | FABIAN DAHLSTRÖM | ANDERS DILLMAR | LARS ECKERDAL
BENGT EDLUND | CHRISTINA EKSTRÖM | TORE ERIKSSON | URSULA GEISLER | LENNART HEDWALL
RAGNAR HOLTE | RAGNAR HÅKANSON | MARGARETA JERSILD | KNUT JOHANNESSEN | ERIK KJELLBERG
BARBRO KVIST DAHLSTEDT | MARION LAMBERTH | BOEL LINDBERG | JAN LING | CAJSA S. LUND
MATTIAS LUNDBERG | ANN-MARIE NILSSON | PETER E. NISSEN | ANDERS PILTZ | JAN OLOF RUDÉN
SVEN-ÅKE SELANDER | KARIN STRINNHOLM LAGERGREN | HENRIK TOBIN | ERKKI TUUPPURAINEN
ELISABET WENTZ-JANACEK | EVA ÖHRSTRÖM | ANNE ØRBÆK JENSEN

inte var ovanlig i hemmen.²² Vid väckelsemötena kunde både gitarr och orgelharmonium komma till användning.

Det är tydligt att den musikaliska utvecklingen i Örkelljunga med omnejd både byggde på att man i konfirmandundervisningen utvecklade konfirmandernas psalmsång och notkunskap (4857, 4690 Rya/Örkelljunga) och att de musikaliska influenserna från väckelserna i olika vågor fördjupade den lokala fromhetstraditionen. Enheten kring fromhetslivet hos majoriteten var dock stark: »En del menade, att prästerna inte tyckte om att vi hade möten i stugorna, men jag tror inte att prästerna hade något emot det. Vi gick ju som vanligt i kyrkan» (1289 Örkelljunga).

Sammanfattning

Utifrån de valda uppteckningarna kan man sluta att sång till instrument, främst då psalmodikon, var särskilt vanligt i gammalkyrkliga och väckelseinfluerade församlingar. Den nyevangeliska väckelsen liksom gammalläsarna bidrog till att genom sång som dels anknöt till pietistisk tradition dels till evangelisk sprida och fördjupa kunskaper om färdigheter i att spela och sjunga andlig sång även bland dem som inte var aktiva i väckelsen men ibland deltog i deras möten. I sådana församlingar där prästerskapet var välvilligt inställda eller i varje fall tolererade väckelsen blev nya musiktraditioner led i en pastoral fördjupning som kunde påverka församlingen i stort.

²² »Vi hade psalmonikum [psalmodikon]. Den använde de, när de sjunger psalm» (4059 Röke).

Några preliminära iakttagelser kring hymnerna i Psalterium Scarense

KARIN STRINNHOLM LAGERGREN

När det gäller källor till den svenska medeltida musikhistorien så föreställer vi oss gärna att alla källor är upptäckta, inventerade och mer eller mindre grundligt utforskade. Men i Skara stifts- och landsbiblioteks samlingar återfinns handskriften *Psalterium Scarense* som, då den innehåller notation, infogats i samlingarna av musikhandskrifter som nummer 12. Psalterier är böcker som i huvudsak innehåller Psaltarpsalmerna, och denna handskrift är genom sitt relativt välbevarade skick unik för svenska förhållanden. Trots detta har den inte varit föremål för något större forskarintresse. Trots att handskriftens titel (vilken uppkommit under senare forskning och alltså inte är en inskription i handskriften) anger orten Skara, kan dess hemvist där inte beläggas längre bak i tiden än till 1700-talet. Den finns då upptagen i bibliotekets kataloger.¹ Huruvida den alltså verkligen är en källa till Skara stifts tidegärds-liturgi vet vi alltså inte något om. I sin opublicerade licentiatuppsats om *Psalterium Scarsense* från 1953, framhöll liturghistorikern Hilding Johansson psalteriets tydliga anknytning till scarensisk stiftsliturgi och menade att den genom sin högtstående kvalitet inte kunde ha använts någon annanstans än i Skara domkyrka. Vidare skulle den uppvisa stora likheter både paleografiskt och liturgiskt med Skaramissalet, vilken daterats till c:a 1150–1170.² Några belägg för dessa påståenden redovisades inte och de bör nog tas med en rejäl nypa salt. Jan Ling och Ann-Marie Nilsson har helt kort berört psalteriet i en artikel i antologin *Vi äro musikanter*.³ I övrigt är den inte

¹ Hilding Johansson: *Studier i svensk liturghistoria: Ett nyfunnet Psalterium Scarense* (opubl. lic.avh. Lunds universitet: u.å [1953]), s. 73. Vilken katalog som avses anges inte av Johansson men torde vara *Catalogus librorum tem[p]li cathedralis gymnastique Scarensis confectus Sven Wilsman från 1748* (MS bibliotekskatalog 1).

² Johansson [1953], s. 72f.

³ Jan Ling och Ann-Marie Nilsson: 'Medeltidens musik i kloster, katedral, slott och koja', *Vi äro musikanter alltifrån Skaraborg: studier i västgötsk musikhistoria*. (Skaraborgs länsmuseum, 1983), s. 55.

behandlad inom forskningen och dess relation till scarensisk liturgi får dock anses vara en än så länge olöst fråga. Denna artikel kommer att behandla hymnerna och genom dem ge ett bidrag till handskriftens relation till andra i huvudsak svenska källor. Artikeln gör inte anspråk på att lösa frågan om dess tillkomstort och användning, men öppnar för möjligheter hur man kan gå vidare med detta material.

Ett psalterium är en bok som tillhör tidegårdens liturgi med Psaltarpsalmerna som dess viktigaste innehåll, antingen i nummerföljd från 1 till 150 eller enligt någon särskild liturgisk ordning: monastisk eller sekulär (d.v.s. liturgier utanför klostren).⁴ Ofta innehåller psalterierna enbart Psaltarpsalmerna men undantag finns, då böner och sånger kan finnas infogade. För att proveniensbestämma ett psalterium har vi alltså beroende på dess innehåll flera parametrar att undersöka: exempelvis psaltarpsalmernas uppställning, melodierna, bönerna, paleografiska kriterier, sekundära tillägg. För musikforskare är naturligtvis musiken det främsta hjälpmedlet för att proveniensbestämma handskriften eller för att undersöka om melodierna tillhör någon särskild meloditradition.⁵

Psalterium Scarense – en beskrivning

Psalterium Scarense dateras till 1200-talet och innehåller i sitt nuvarande skick 92 sidor. Johansson uppskattar det ursprungliga antalet till c:a 100 blad fördelade på 13 lägg.⁶ En dendrokronologisk undersökning utförd 1980 har visat att den övre pärmen tillverkats efter 1335 och den undre efter 1271, men var ekarna som pärmarna tillverkats av har fällt vet vi inte, inte heller om pärmarna är i original.⁷ Handskriften mäter 25,5 x 20 cm och dess skick vittnar om flitig användning då pergamentet är mycket slitet och smutsigt. Vissa blad har blivit skrynkliga av oaktsam hantering och åtminstone en initial har blivit utskuren av någon mindre nogräknad handskriftsälskare. Däremot har den inte blivit beskuren

⁴ Andrew Hughes: *Medieval Manuscripts for Mass and Office: A Guide to their Organization and Terminology* 2:a uppl. (University of Toronto Press, 1995), ss. 224 ff.

⁵ Ett stort tack framföres härmed till Jan Brunius vid Riksarkivet och Gunilla Björkvall för hjälp med värdefulla synpunkter på psalteriet och till Stifts- och landsbiblioteket i Skara som vänligt ställt material till författarens förfogande.

⁶ Johansson, [1953], s.[65].

⁷ Arne Sträng: 'Skaramissalets väg genom bibliotekssamlingarna', *Skaramissalet: Studier, edition, översättning och faksimil av handskriften i Skara stifts- och landsbibliotek* (Stiftelsen för utgivandet av Skaramissalet, 2006), s. 59.

och den antas ha kvar sina originalpärmarna. Av marginalanteckningarna framgår att den åtminstone använts in på 1300-talet.⁸ I slutet av handskriften återfinns blad som inte har att göra med tidegården, exempelvis benediktioner som egentligen tillhör manualet. Handskriften är den typ av psalterium som innehåller Psaltarpsalmerna i nummerföljd. Den är ovanlig så tillvida att den innehåller en hel del musik: ett hundratal antifoner, 11 hymner och 2 responsorier. Eftersom psalteriet innehåller noterade sånger så har vi alltså snarast att göra med en blandform av psalterium och antifonarium. Även om varken dess primära eller sekundära proveniens är känd så är den tillkommen i Norden och uppvisar engelska drag i skrift, grafisk utformning och dekor.⁹ Engelska drag i handskrifter som återfinns i Norden är inte ovanligt, och har konstaterats bland annat i Skaramissalet.

Hymnerna i *Psalterium Scarense*

De hymner som återfinns i *Psalterium Scarense* är inte alla noterade. Av det bevarade materialet finns elva med notation och två utan. Texterna är alla på jambisk meter (kort-lång, även kallad ambrosiansk) – ett mycket vanligt versmått. Jag behandlar här enbart de hymner som är försedda med noter. Notationen är kvadratnotskrift i lättläst piktur. De hymner som återfinns är följande:

1. <i>Somno refectis artubus</i>	[s. 10]
2. <i>Ales diei nuntius</i>	[s. 22]
3. <i>Lux ecce surgit aurea</i>	[s. 42]
4. <i>Tu Trinitatis unitas</i>	[s. 42]
5. <i>Eterna celi gloria</i>	[s. 53]
6. <i>Summe Deus clementie</i>	[s. 53]
7. <i>Aurora jam spargit</i>	[s. 69]
8. <i>Lucis creator optime</i>	[s. 73]
9. <i>Deus creator omnium</i>	[s. 85]
10. <i>O lux beata Trinitas</i>	[s. 87]
11. <i>Te lucis ante terminum</i>	[s. 88]

⁸ Enligt muntlig uppgift av Jan Brunius, Riksarkivet, och Gunilla Björkvall.

⁹ Åslaug Ommundsen, privat e-postkorrespondens 31/1 2011. Ommundsen har studerat norska psalterier.

Jämförelsematerial

Hymnerna är alla välkända i den internationella hymnrepertoaren både avseende text och melodi och förekommer i många fall fortfarande i utgåvor av gregoriansk sång för bruk i katolska kyrkans gudstjänster så som *Liber hymnarius*.¹⁰ För denna text har jag valt att söka jämförbart äldre material inom det medeltida Sveriges gränser, vilket avser nuvarande Sverige och Finland, utom Skånelandskapen. Gränserna var under hela medeltiden flytande och exakta geografiska avgränsingar är därför svåra att ange. Framför allt har jag använt mig av det stora hymnmateriel som samlats in och klassificerats av Carl-Allan Moberg och Ann-Marie Nilsson i *Die liturgischen Hymnen in Schweden*.¹¹ I detta arbete separerades melodier och texter eftersom texter ofta kan sjungas till flera olika melodier. Ett antal melodityper identifierades som inleddes med M, och försågs med ett nummer. Melodivarianterna inom varje melodityp ordnades kronologiskt med den äldsta källan först och nedanför denna noterades i ett tabellsystem alla avvikelser från denna källa.¹² De olika hymntexterna fick varsitt nummer som inleddes med T, och därigenom kunde relationen mellan melodier och texter både studeras separat och i kombination med varandra. Exempelvis så har *Ales diei nuntius* textnummer T 21 och kan förekomma med melodi nummer M 106 (som i *Psalterium Scarense*) men även med andra melodier. Melodi är dock i detta sammanhang inte ett helt okontroversiellt begrepp. När avviker en melodivariant så mycket att den upphör att vara just en variant inom en identifierad melodityp utan blir en ny melodi? Moberg hade tydligen själv problem med just denna fråga men det finns inte här plats att diskutera detta problem. Principerna för editionsarbetet och Mobergs klassificering diskuteras dock i Nilsson 1991.¹³

Efter en jämförelse mellan Moberg/Nilsson och *Psalterium Scarense* kan det konstateras att alla psalteriets melodier återfinns i Moberg/Nilssons material, vilket är en viktig förutsättning för undersökningen.

¹⁰ *Liber hymnarius* (Solesmes: Abbaye St Pierre, 1983).

¹¹ I detta arbete ingick dock inte finskt material.

¹² Svårigheten att bestämma vad som egentligen är en melodi och vad som är att betrakta som en ny melodi diskuteras i Ann-Marie Nilsson: 'Tidigare än då ... Problem inom hymnforskningen, med utgångspunkt från Carl-Allan Mobergs »Die liturgischen Hymnen in Schweden«, *On liturgical hymn singing in Sweden during the Middle Ages* (diss. Göteborg 1991), s. 54ff.

¹³ Nilsson, 1991, ss. 33–90.

Däremot kan ingen enskild handskrift eller fragment påvisas ha en direkt relation till *Psalterium Scarense*. Detta hade kunnat vara fallet om någon av Moberg/Nilssons källor konsekvent uppvisade samma varianter. Undersökningen kommer i det följande framför allt att behandla melodierna. De elva olika hymntexterna sjungs dock inte till elva olika melodier. Det är framför allt två melodityper som är vanligt förekommande i psalteriets hymner:

Somno refectis artubus och *Tu Trinitatis unitas* sjungs till melodier som kan sorteras under M 203. *Ales diei nuntius*, *Lux ecce surgit*, *Aurora iam spargit*, *Aeterna caeli gloria* och *Summe Deus clementie* sjungs till M 106. Övriga hymner sjungs till varsin melodi vilket betyder att det i *Psalterium Scarense* finns 6 melodier till 11 hymntexter.

Riksarkivets databas över medeltida pergamentomslag

Även hymnariet och psalteriet i Riksarkivets databas över medeltida pergamentomslag (MPO) har undersökts. Detta bekräftar att psalterier vanligtvis inte har så mycket noterat material, varför inte många hymnmelodier kunnat spåras där. Hymnarierna var i detta fall mer givande. I tabellen nedan upptas fragmentnummer där angivna hymntexter i psalterier och hymnariet förekommer med notation (oavsett om det är samma melodityp som *Psalterium Scarense* eller om det är någon annan melodityp) men de kommenteras inte närmare utan utgör ett material för framtida undersökning.

Breviarium Scarense

Den enda säkra textkällan för jämförelse är det 1498 tryckta *Breviarium Scarense*.¹⁴ Denna innehåller enbart text och inga melodier. En jämförelse visar att hymnerna återfinns på samma liturgiska plats i detta breviarium som i *Psalterium Scarense*. Detta säger dock inte så mycket om psalteriets eventuella plats i scarensisk tidegärds-liturgi: texterna är alltför vitt spridda och vanligt förekommande. Vilka melodier som breviariets texter sjöngs till vet vi ingenting om.

¹⁴ *Breviarium Scarense* (Nürnberg: Stuch, 1498).

Materialets internationella spridning

Melodierna har även jämförts med hymnerna i *Monumenta Monodica Medii Aevi* där samtliga förekommer med större eller mindre variationer, men några mönster avseende spridning och variantbildning kan efter en inledande undersökning inte ses och diskuteras därför inte vidare här. Samtliga hymntexter återfinns i *Analecta hymnica*, volym och nummer upptas i tabellen nedan. Ytterligare en källa till kunskap om materialets spridning utanför Sverige är databasen CANTUS, (<http://publish.uwo.ca/~cantus/>), där alla hymner återfinns utom *Summe Deus clementie*. Detta betyder dock inte att den är okänd utanför Sverige eftersom den återfinns i utländska utgåvor. Avsaknad eller förefintlighet i CANTUS är i stor utsträckning beroende på vilka handskriftsförteckningar som ställts till databasens förfogande. Att materialet skiftar i så hög utsträckning beror på att dataunderlaget är mycket varierande.

Sammanfattning av jämförelsematerialet

Genomgången ovan sammanfattas i tabellen nedan och ger oss en uppfattning om *Psalterium Scarense* och dess relation till andra källor.

Hymnincipit	Somno refectis artubus	Ales diei nuntius	Lux ecce surgit	Tu Trinitatis unitas	Aeterna celi gloria	Summe Deus clementie	Aurora iam spargit	Lucis creator optime	Deus creator omnium	O lux beata trinitas	Te lucis ante terminum
Psalt. Scar.	matutin måndag	matutin	<laudes>	<matutin>	<laudes>	matutin lördag	<laudes>	<vesper>	?	vesper	<completorium>
Brev. Scar.	Laudes fredag	Laudes tisdag	Laudes torsdag	Matutin fredag	Laudes fredag	Matutin lördag	Laudes lördag	Vesper söndag	Vesper lördag sommarhalvåret	Vesper lördag sommarhalvåret	completorium
MPO	fr 9084, 25580, 25582	fr. 25580, 25582	fr 10592, 25580	fr 10592, 25578	fr 25580	fr 25580	fr 4240, 25580	fr 25527, 25580, 25582	25530	fr 25530	fr 8005, 25583
Cantus, antal träffar	17	21	25	16	22	0	22	20	8	23	34
AH	51-25	50-22	50-24	51-29	51-32	51-30	51-33	51-34	50-07-01	51-40	51-44
Text- och melodinummer i Moberg/Nilsson	T46 M203	T21 M106	T22 M106	T50 M203	T52 M106	T51 M106	T53 M106	T55 M290	T1 M185	T61 M327	T62 M29

Tabell 1: *Psalterium Scarense*s relation till andra källor.

Jag kommer nedan att diskutera tre av melodierna.

Melodi M 106

Den hymnmelodi som är mest spridd i psalteriets bevarade material är den som betecknas M 106 av Moberg/Nilsson. De listar 47 olika källor och är en av Moberg/Nilssons allra mest förekommande melodier.¹⁵ I psalteriets bevarade material återfinns den som framgår i tabellen ovan med fem olika texter. Dock anger psalteriet inte någon gång melodin i sin helhet. Notexemplet nedan visar hur mycket av respektive variant som noterats i *Psalterium Scarense*.

Ex.1: Melodi M 106 med fem olika texter i *Psalterium Scarense*.

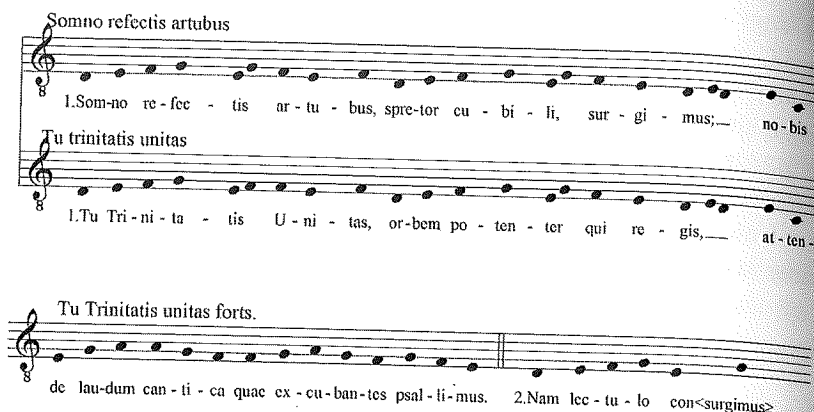
Så långt som melodin finns meddelad så uppvisar den konkordanser med C 515 (en källa i universitetsbiblioteket i Uppsala från 12/1300-talet med textnummer T 46: *Somno refectis artubus*) och K 119 (pergamentfragment använt som omslag till räkenskaper från Östergötland 1602:8 årlig ränta, första hälften av 1400-talet, textnummer T 47: *Consors paterni luminis*). Det är få av *Psalterium Scarense*s texter som förekommer bland Moberg och Nilssons hymntextlistor. Ingen av de ovan två nämnda källorna (C515 och K119) har denna text.

Tu trinitatis unitas (M 203)

Den enda melodin som förutom *Te lucis ante terminum* (se nedan) meddelas i sin helhet är *Tu Trinitatis unitas* (M 203) där också initium till vers 2 finns med. Orsaken till detta vet vi inte, särskilt som den förekommer på annat ställe i handskriften med enbart delar av hymnen, där med texten *Somno refectis artubus*. Jag återkommer dock till ett tänkbart skäl nedan.

I *Tu Trinitatis unitas* ser vi också den enda påvisbara felskrivningen i psalteriets bevarade hymnmateriel. Första versens melism *e-f* på sista stavelsen i ordet *Trinitatis* är sannolikt en felskrivning eftersom dels den andra versen där har *e-g* på motsvarande ställe samt att *Somno refectis artubus* också har *e-g*. Inga av Moberg/Nilssons konkordanser har varianten *e-f*. En exakt konkordans, om vi utgår från att *e-g* är den korrekta versionen, är Skara musikhandskrift 2 (Sk 2; den s.k. Tunhemsboken) från andra delen av 1500-talet. Visserligen är detta en källa med säkerställd scarensisk proveniens men då det skiljer flera hundra år mellan handskrifterna (*Psalterium Scarense* är från 1200-talet och Tunhemsboken är daterad till andra hälften av 1500-talet) kan det röra sig om ett tillfällig överensstämmelse. Det är alltså vanskligt att utifrån detta enda exempel dra några större slutsatser om psalteriets plats i Skara stift.

¹⁵ Moberg/Nilsson, 1991, s. 160: »Die Melodie ist eine der verbreitetsten«.

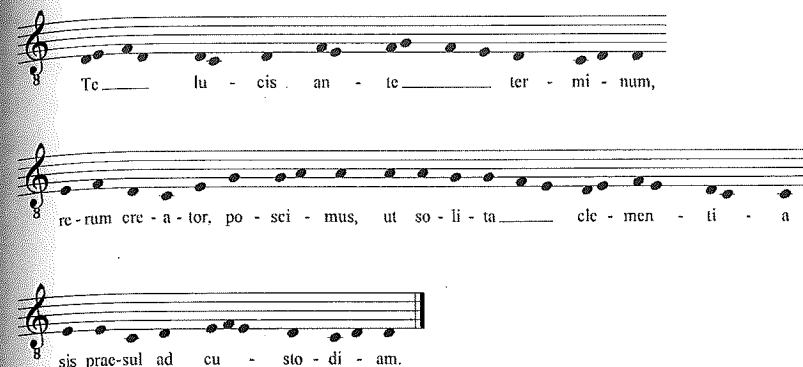

Ex. 2A: *Somno refectis artubus*, och 2B: *Tu Trinitatis unitas*, i *Psalterium Scarense*.

Completoriehymnen *Te lucis ante terminum* (M 29, T 62)

Ett särfall är completoriehymnen *Te lucis ante terminum* som har en melodi vars variant är sällsynt i referensmaterialet. Den avviker relativt mycket från de versioner som Moberg/Nilsson tar upp (M 29), även om det otvivelaktigt är denna melodivariant. I MPO-materialets fragment 25583 återfinns dock en exakt konkordans, även om denna variant bara är noterad fram till de två första stavelserna i ordet *poscimus*.¹⁶ Fragmentet är daterat till 1300-tal men tyvärr finns ingen närmare proveniensbestämning än att den varit omslag till Skeppsgårdshandlingar från Kalmar län vilket kan tyda på en småländsk proveniens, men detta är ytterst osäkert. Varför är denna melodi meddelad i sin helhet? Den är den enda hymnen från de små tiderna som återfinns med noter i det bevarade psalteriematerialet. Detta kan tyda på att melodin var ny även för psalteriets skrivare och/eller för de som sjöng ur den. Melodityp M 29 verkar överhuvudtaget inte vara särskilt vanlig i svenskt material, åtminstone inte enligt Moberg/Nilsson: endast 4 källor finns upptagna, dock två av dem med texten *Te lucis ante terminum*. Nedan följer en transkription av *Psalterium Scarense*s melodi.

¹⁶ Skeppsgårdshandlingar 41:11 1584 / Kalmar Knut Nilssons räkenskaper 1584–1585.

Ex. 3 *Te lucis ante terminum*, i *Psalterium Scarense*.

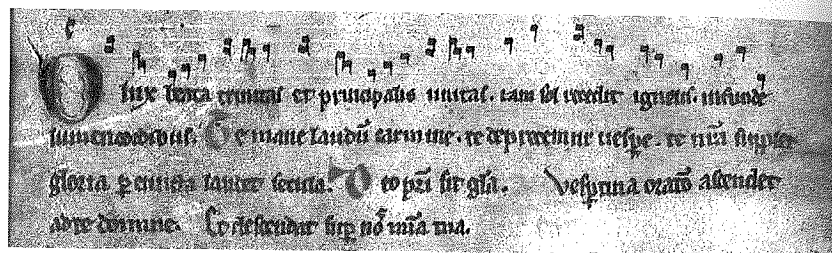
Hymnernas liturgiska plats

När vi nu kommit så långt att vi kunnat identifiera vilka hymnmelodier psalteriet innehåller så är det dags att gå vidare med frågan om det är möjligt att placera hymnerna på rätt plats i liturgin. Detta har redan nämnts både i texten och tabellen men här diskuteras den liturgiska kontexten något utförligare. Rubrikerna till de dagar och tider som psalmer och sånger ska framföras vid är inte alltid konsekvent införda i psalteriet, och rubriker kan också ha försvunnit då blad bevisligen förkommit. Det är dock möjligt att i de fall rubriker saknas med ledning av omgivande rubriker och material bestämma hymnernas plats i tidegärden (dock inte dagar). Exempelvis är benedictusantifoner markerade med rubrik vilket gör att vi förstår att den angränsande hymnen tillhör laudes, magnificatantifonerna att vi har att göra med en vesperhymn etc. I de fall där det omgivande materialet i avsaknad av rubrik fått avgöra den liturgiska platsen för en hymn så utmärks detta med hakparenteser (< >) i tabellen. Genomgången visar att psalteriets hymner kommer från de större tidebönerna (matutin, laudes, vesper) och inga från de små tiderna under dagen (prim, ters, sext, non) samt completorium (*Te lucis ante terminum* undantagen). Några hymner från de små tiderna återfinns i *Psalterium Scarense* enbart med text. Hymnernas plats i vårt psalterium ansluter helt och hållet till deras traditionella plats i medeltida liturgi och tabellen visar deras representativitet i tidegärds-liturgin. Observera dock att detta gäller i första hand texterna, medan melodierna kan variera mellan källorna (där de finns angivna).

Melodiernas representativitet

Jämförelsen med Moberg/Nilssons källor visar att inga av *Psalterium Scarense*s hymnmelodityper är unika. Detta är en fördel om man vill rekonstruera melodierna, eftersom hymnerna i få fall meddelar hela melodin. Å andra sidan är det inte alltid som en melodi i *Psalterium Scarense* har en *exakt* melodikonkordans i Moberg/Nilssons material.

Men varför skrev man i så få fall ut hela melodierna? Förfarandet är väl känt från andra handskrifter och kan inte anses vara unikt för *Psalterium Scarense*. Ett uppenbart skäl är att man ville spara plats i det dyrbara pergamentet. Ett annat är den muntliga kunskapens fundamentala plats i medeltida kultur – man kunde helt enkelt väldigt mycket utan till. I det aktuella psalteriet är det tydligt att skrivaren skrivit ut melodin så långt den fått plats på en rad och sedan på nästa rad fortsatt att skriva ut enbart texten utan den mer utrymmeskrävande melodin. Ett exempel ges nedan på vesperhymnen *O lux beata Trinitas* där första versens text fortsätter fram till den röda initialen som inleder vers två på andra raden nedanför notsystemet.

Ex. 4: Vesperhymnen *O lux beata Trinitas*, i *Psalterium Scarense*.

Men varför är detta inte konsekvent genomfört? Detta kan tyda på att handskriften i sitt ursprungliga skick omfattat en fullständig version av varje melodi som tjänade som referens och påminnelse. Rimligen bör då de hela melodiversionerna återfunnits i psalteriets början. Mot detta talar å andra sidan att det borde finnas fler kompletta melodier eftersom en så stor del av psalteriet bevarats till vår tid. Skälet till att en enda melodi finns noterad som inte tillhör matutin, laudes eller vesper (*Te lucis ante terminum*) diskuteras ovan, där dess eventuella »originalitet» kan utgöra skälet. Men varför noterades – med detta undantag – inte

de mindre tidernas melodier? Vi får här nöja oss med att konstatera att vi helt enkelt inte vet.

Sammanfattning

*Psalterium Scarense*s hymner kan efter denna undersökning varken knytas närmre eller avfärdas från den scarensiska liturgin. För en scarensisk tillhörighet för psalteriet talar att samtliga hymner återfinns i *Breviarium Scarense*, dessutom i samma tidebön. Dock är materialets fördelning samt texter för allmänna för att de ska gå att knyta till Skara stift genom breviariet. En annan omständighet som kan tala för Skara stift är den enda melodikällan med exakt överensstämmelse vi säkert vet är från Skara stift, nämligen Sk 2, som dock är mycket sen. Inga MPO-källor anger Skara stift som proveniens (varken primär eller sekundär). Det totala intrycket är att källorna till såväl texter som melodier pekar åt många håll. Å andra sidan så har flera forskare pekat på att just denna heterogenitet är ett utmärkande drag för skaraliturgin.¹⁷ 1200-talet är också en tidig period då specifika liturgiska traditioner inte alltid hunnit etablera sig. Genom jämförelsen med Moberg/Nilsson står dock klart att alla melodier är väl etablerade i svensk medeltida hymntradition. Jämförelsen med internationella källor visar likaledes både på melodiernas och texternas allmänna spridning.

Handskriftens proveniens får bli en uppgift för framtida forskning. Här har en liten undersökning genomförts avseende elva hymnmelodier men genom studien har också ett material samlats in som kan analyseras djupare. En större undersökning skulle kunna svara på frågan om antifonerna uppvisar samma mönster. Utökade tvärvetenskapliga studier involverande paleografer, latinister och liturgihistoriker är också viktiga för att öka kunskapen om handskriften. Artikelns rubrik kan efter denna utredning sålunda utökas till att lyda: »Några preliminära iakttagelser kring hymnerna i *Psalterium Scarense* för framtida bruk». I väntan på ytterligare undersökningar fortsätter *Psalterium Scarense* sin törnrosasömn i montern på Skara stifts- och landsbibliotek.

17 Se t.ex. Christer Pahlmblad: *Skaramissalet: Studier, edition, översättning och faksimil av handskriften i Skara stifts- och landsbibliotek* (Värnamo: Fälth och Hässler, 2006), ss. 115–145.